Супольнасьць
БЮЛЕТЭНЬ КААРДЫНАЦЫЙНАЕ РАДЫ КАНФЭДЭРАЦЫІ БЕЛАРУСКІХ СУПОЛАК
25 Сакавіка 1989 № 2

2-гі Вальны Сойм

* * *

У гэтым нумары мы зьмяшчаем толькі асобныя, на наш погляд самыя праблемныя і інфарматыўныя прамовы з II Вальнага Сойму. Рэдакцыя перапрашае, што ня змажа надрукаваць усе выступленьні.

На II Вальны Сойм зьехаліся беларусы БССР, Прыбалтыкі, Масквы. З прывітаньнямі ад віленскае "Сябрыны" выступіў А.С.Анішчык; ад Рады "Саюдзіса"- старшыня Літоўскага фонда культуры Ч.Кудоба/ларэчы, па-беларуску/; ад імя украінскіх сяброў С.Набока. Пасьля з кароткай інфармацыяй аб стане беларускага руху ў Прыбалтыцы выступілі Сяргей Кузьняцоў /Рыга, "Сьвітанак"/, Анатоль Лапшаў /Талін/. Генадзь Прыбытка з маскоўскай суполкі "Пагоня" запэўніў, што масква яшчэ пачуе беларусаў.

Справаздачу па дзейнасьці сэкцый "Школа", "Экалогія", "Ахова помнікаў", "Дэмакратызацыя" далі адпаведна Г.Барвенава /Менск, "Талака"/, Э.Жылінскі /Менск, "Сьвітанак"/, С.Вітушка /"Талака", Менск/, В.Івашкевіч /Менск, "Талака"/.

Салідарнасьць

З. ПАЗЬНЯК

Дарагія сябры! мы сёньня сабраліся на гасьціннай зямлі пад добрым знакам - пад знакам Пагоні, якая зьяўляецца адзіным гэрбам для беларускага і літоўскага народаў. Мы сабраліся на той зямлі,зь якой вырастаюць нашыя агульныя культурныя і гістарычныя карані.Мы павінны ўспомніць, што ў нас была доўгая і слаўная адзіная гісторыя з братнім літоўскім народам. Няхай гэта стане для нас зарукай убачыць і нашую агульную пэрспэктыву.

Вы ведаеце, што становішча ў Беларусі нашмат адрозьніваецца ад становішча ў Літве.Калі ў Прыбалтыйскіх рэспубліках адбыліся зьмены, і народы Прыбалтыкі здабылі шмат значнага для разьвіцьця сваёй культуры, эканомікі, то ў нас на Беларусі не адбылося ніякіх зьменаў. Адзінае, чаго мы зазналі — гэта газаў, дубінак і вадамётаў.

Наш рэспубліканскі ўрад і ў першую чаргу ідэалягічная служба сталася найбольш рэакцыйнай у дачыненьні да ідэалаў перабудовы і да тых ідэалаў, якія засьведчылі франты Прыбалтыкі. Мы, чытаючы рэспубліканскую прэсу, ня раз бачылі, як тонка падводзіцца ідэя пад тое,каб пасварыць нас з прыбалтыйскімі рэспублікамі, каб спарадзіць антыпатыю да франтоў. Але наш народ не паддаецца на гэтую правакацыю, і мы ня маем ніводнага сьведчаньня, што людзі пайшлі на паваду чарнасоценнай прэсы.

Але мы глядзім у будучыню аптымістычна: у нас ужо існуе Аргкамітэт Беларускага Народнага Фронту "Адраджэньне", існуе шмат групаў падтрымкі, і гэты рух шырыцца. Ідэалягічныя ўлады рэспублікі не прызналі Беларускі Народны Фронт, стараюцца ўсяляк яго дыскрэдытаваць, дыскрэдытаваць усялякі самадзейны рух,але гэта не ўдаецца. Рух шырыцца і будучыня за ім.

Той урад, які паўстаў супраць сваёй інтэлігенцыі - ня мае будучыні. Тая палітыка, якая вядзецца супроць сваёй моладзі, якая накіравала на яе войскі, міліцыю, дубінкі і газ — тая палітыка ня мае будучыні. Тая палітыка, якая не забясьпечыла моладзі магчымасьць свабодна праводзіць свае сходы на тэрыторыі рэспублікі - тая палітыка антыперабудоўчая.

І я ўпэўнены, што сілы перабудовы ў нашай рэспубліцы пераможуць. Для гэтага трэба некалькі варункаў: па-першае, упэўненасьць у перабудове, любоў і ахвярнасьць да свайго народу і да нашых сяброў. Мы павінны ведаць,што становішча, якое складваецца зараз, абавязвае нас быць салідарнымі з нашымі сябрамі, і будучыня нашая ў адзінстве.

Палітычнае самавызначэньне

В. ВЯЧОРКА

Нашая агульная мэта — гэта стварэньне дэмакратычнага грамадзтва. Такое грамадзтва павінна грунтавацца на прынцыпах сувэрэнітэту асобы і сувэрэнітэту нацыі.Сувэрэнітэт нацыі ўвасабляецца ў сувэрэнітэце нацыянальнай дзяржавы.

Што такое наогул сувэрэнітэт? Гэта вяршэнства нацыі ў сваім палітычным самавызначэньні, у сваіх унутраных і зьнешніх справах. Як вынікае з нашае Канстытуцыі, БССР -- гэта сувэрэнная дзяржава, якая карыстаецца ўсімі належнымі правамі. У рэальным жыцьці трошкі ня так. Вы добра ведаеце,што на тэрыторыі рэспублікі ў разе разыходжаньня канстытуцыйных і заканадаўчых нормаў Саюза і канстытуцыйных і заканадаўчых нормаў Рэспублікі, дзейнічаюць Саюзныя. Што датычыць сувэрэнітэту наогул, я, ня будучы юрыстам, сказаў бы так: нельга быць трошкі цяжарнай, сувэрэнітэт альбо ёсьць,альбо яго няма. Канцэпцыя абмежаванага сувэрэнітэту брэжнеўскіх часоў павінна быць выкінутая на сьметнік гісторыі. Мы павінны прызнаць,што на сёньня БССР сувэрэнітэту ня мае, і намеціць канкрэтныя рэальныя шляхі яго аднаўленьня.

Якім ініцыятыўнай групе Канфэдэрацыі бачыўся сувэрэнітэт рэспублікі? У складзе СССР, на прынцыпах карэннай перабудовы Саюзу. Тое, што мы маем сёньня -- гэта фактычна унітарная цэласная дзяржава, надзвычай цэнтралізаваная ў эканамічным, палітычным, культурным і ўсіх іншых плянах з пэўнымі маскіровачнымі прыкметамі аўтаноміі саюзных рэспублік. Рашучы крок у кірунку ад гэтай сталінскай цэнтралізатарскай мадэлі зрабілі нашыя прыбалтыйскія суседзі. Думаю, насьпеў час і нам паставіць гэтае пытаньне.

Саюз ССР, між іншым, па думцы самога стваральніка гэтае ідэі, замысьляўся як фэдэратыўна-канфэдэратыўная форма. У друку зьявілася палеміка наконт таго, што лепш - фэдэрацыя ці канфэдэрацыя. Зьявіліся азначэньні: канфэдэрацыя - гэта "рыхлая" форма фэдэрацыі; зьявіліся нейкія эмоцыі, якімі юрысты не павінны злоўжываць. Справа ў тым, што канфэдэрацыя -- гэта від фэдэрацыі, які мае на ўвазе значна большую свабоду суб'ектаў гэтага аб'яднаньня.Саюз Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік, як вынікае зь яго назвы - гэта па форме якраз аб'яднаньне сувэрэнных дзяржаваў, якія каардынуюць сваю зьнешнюю ды вайсковую палітыку,могуць каардынаваць эканамічную і культурную палітыку на падставе агульнае згоды, свабоднага выбару.Я нагадаю, што пісаў У.І.Ленін у 1922г.

/працяг на ст.2/

"Ня трэба заракацца загадзя ні ў якім разе ад таго, каб у выніку ўсёй гэтай работы вярнуцца на наступным зьезьдзе Саветаў назад. Гэта значыць, пакінуць Саюз Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік толькі ў адносінах ваенных і дыпляматычных, а ва ўсіх іншых адносінах аднавіць самастойнасьць асобных наркаматаў." У сувязі з чым ён гэта напісаў? Рэч у тым, што з 1922году стала асабліва відавочнаю небясьпека цэнтралізатарскіх памкненьняў рускай альбо русыфікаванай бюракратыі ў нацыянальных рэспубліках. Яна праяўлялася ў самых розных сферах, у прыватнасьці, у моўнай палітыцы. Як вы ведаеце, працаўнікам ленінскай канцэляріі бну Сталін, які зрабіў усё, каб пазбавіць рэспублікі нават прывіднага сувэрэнітэту. Дастаткова сказаць, што сёньня ў большасьці саюзных рэспублік каля 90% усіх асноўных сродкаў вытворчасьці ў саюзным падпарадкаваньні. Такім чынам, рэспубліка рэальна ўплываць на іх эканамічную палітыку ня можа. А база сувэрэнітэту — гэта эканамічная самастойнасьць.

Ініцыятыўная група Канфэдэрацыі лічыць, што трэба вярнуцца да практыкі заключэньня Саюзнага дагавору паміж саюзнымі рэспублікамі. Заключэньне такога дагавору павінна адбыцца толькі пасьля таго, як будуць прынятыя новыя Канстытуцыі саюзных рэспублік, і калі рэспублікі захочуць уступіць у Саюз. Тады могуць быць распрацаваныя дакумэнты Саюзу. Саюзны дагавор павінен дакладна вызначыць кампэтэнцыі саюзных органаў, увесьці сам пералік гэтых органаў. Несумненна тое, што саюзная рэспубліка /і гэтае пытаньне можна і трэба ставіць ужо зараз/ павінна мець права ВЭТА на тыя рашэньні, якія прама альбо ўскосна закранаюць яе інтарэсы. Прадстаўнікі рэспублікі ва ўсесаюзных органах павінны мець права выкананьне такіх рашэньняў сваёй воляй прыпыняць. Лічым таксама, што ў дачыненьні да Беларускай ССР вельмі актуальнае пытаньне ўвядзеньня рэспубліканскага грамадзянства. Зусім нядаўна падымаць само гэтае пытаньне лічылася крамолай. Памятаеце артыкул "Эволюция политического невежества" — колькі там было вакол гэтага пытаньня дзідаў паламана! Тыя з вас, хто чытае "Известия", маглі бачыць учора ці пазаўчора артыкул, у якім разьбіраліся розныя аспэкты ўвядзеньня рэспубліканскага грамадзянства.

Юрысты на практыцы сутыкнуліся з тым, што ў заканадаўстве рэспублік пры ўсёй нашай цяперашняй уніфікацыі часам не супадаюць, скажам, шлюбны ўзрост альбо трактоўка спадчыннага права ды шмат чаго іншага.

Рэспубліканскае грамадзянства забясьпечыла б найбольш аптымальную абарону праву грамадзян Рэспублікі, захаваньне ў дачыненьні да іх найбольш аптымальных законаў і заканадаўчых актаў. Грамадзянства Рэспублікі забясьпечыла б ёй магчымасьць аптымальнага дэмаграфічнага разьвіцьця. Я маю на ўвазе, што пры цяперашняй сістэме, калі 90% прадукцыйных сілаў знаходзяцца ў руках саюзных ведамстваў, яны вельмі часта, не зважаючы на мясцовыя Саветы, на інтарэсы саюзных рэспублік, будуюць новыя прадпрыемствы, пры гэтым наўмысна плянуюць выкарыстаньне справіны і рабочай сілы, прывезенай з-за межаў Рэспублікі. У так званыя маладыя гарады зьяжджаюцца прадстаўнікі самых розных саюзных рэспублік. Як правіла, гэта людзі без каранёў, якія на маральнае аблічча насельніцтва стачоўчага ўплыву ня робяць. Такія гарады ёсьць і ў нас. Гэта Салігорск, Наваполацак, пры ўсёй маёй пашане да гэтага горада. Прыклады можна доўжыць.

Якія ж перавагі могуць мець грамадзяне перад неграмадзянамі? Па-першае, толькі грамадзяне Рэспублікі павінны мець права абіраць і быць абранымі ў прадстаўнічыя органы Рэспублікі і прадстаўляць яе. Каб вырашаць лёс Беларусі, трэба яе ведаць.

Па-другое, грамадзяне Рэспублікі павінны мець права атрымліваць нерухомую маёмасьць, а таксама атрымліваць дзяржаўныя кватэры. Грамадзянства Рэспублікі, на наш погляд, павінна вызначацца на падставе цэнзу аселасьці. Натуральна, на момант абвяшчэньня закона аб грамадзянстве ўсе, хто жыве ў Рэспубліцы, аўтаматычна становяцца грамадзянамі і праблема прыдбаньня грамадзянства датычыць толькі тых, хто прыбывае пасьля. Цэнз аселасьці, які ён - гэта справа Вярхоўнага Савета, але ён павінен быць вызначаны на падставе паступовага авалоданьня беларускай мовай, пры ўмове, што беларуская дзяржава ставарае адпаведныя варункі - бясплатныя - для авалодваньня беларускай мовай усім прыбылым на пастаяннае жыхарства.

* * *

ВЯРТАНЬНЕ МОВЕ ПРАВОЎ

В. ВЯЧОРКА

Чаму мы маем права на дзяржаўнасьць нашае мовы? У нас — нацыянальная дзяржава, сувэрэнная дзяржава беларускага народу, абавязак якой — захоўваць народу пэрспэктыву яго гістарычнага разьвіцьця. Няма мовы — няма нацыі. Я думаю, што зараз ужо ніхто ня будзе аспрэчваць гэтую аксіёму. Адзіная магчымасьць сёньня ўратаваць нашую мову — гэта забясьпечыць ёй рэальную дзяржаўную падтрымку і прыярытэт, бо яна знаходзілася ў стане клінічнае сьмерці. Кажу, знаходзілася, бо пачаліся працэсы ў самім грамадзтве, якія мову з гэтага крызіснага стану вывялі. Яна пачала вяртацца, на ёй пачала гаварыць моладзь, але гэтага замала. Ёй патрэбныя дакладныя канстытуцыйныя гарантыі, накшталт тых, што былі ў 20-я гады. Тады яна аб"яўлялася пераважнай мовай зносінаў паміж установамі, у адукацыі і г.д. Зараз, адчуўшы, што даводзіцца рабіць нейкія захады, бюракратыя ўхапілася за ідэю абвяшчэньня дзяржаўнымі дзьвюх моваў — беларускай і рускай. Дарагія сябры, беларускі народ жыве на сваёй этнічнай і гістарычнай радзіме, ён можа разьвівацца толькі тут і нідзе больш. Лёс беларускае нацыі вырашаецца на нашай зямлі. Быць ці ня быць беларусам — гэта ня вырашыцца ні ў Маскве, ні ў Мюнхэне, ні ў Нью-Ёрку. У той жа час, напрыклад, прадстаўнікі рускай, ці ўкраінскай, ці іншых нацыянальных меншасьцяў маюць свой гістарычны дом, сваю гістарычную радзіму — такім чынам, яны маюць гарантыю свайго выжываньня па-за межамі Беларусі. І ў гэтым прынцыповае адрозьненьне паміж беларусамі ў БССР і рускімі ў БССР.

Дзяржаўнасьць беларускае мовы абазначае тое, што ўсе без выключэньня дзяржаўныя службы абавязаны валодаць гэтай мовай. Дзяржаўнасьць мовы абазначае, што дзяржаўная прэса павінна выходзіць па-беларуску. Што, аднак, не адмаўляе таго, каб некаторыя выданьні выходзілі на дзьвюх мовах. Зразумела, што астатнія сродкі масавай інфармацыі таксама павінны быць на нацыянальнай мове — мове таго народа, які даў назву рэспубліцы. Дзяржаўнасьць беларускае мовы мае на ўвазе тое, што пераважная большасьць навучальных установаў, ва ўсялякім разе, колькасьць іх, прапарцыйная колькасьці беларусаў у Рэспубліцы, павінна працаваць на беларускай мове. Прычым мусіць існаваць непарыўнасьць навучаньня ад дзіцячага саду да ВНУ і асьпірантуры.

/працяг на ст.7/

ЗАБАРОНЕНАЕ З КУПАЛЫ

***

З гэтага нумару мы распачынаем рубрыку "Дыскусійная старонка" і першым падаем артыкул Я.Купалы, які быў надрукаваны ў часопісе "Беларусь" № 33/60/ 28 лістапада 1919 г.

Наколькі актуальная пазыцыя Я.Купалы сёньня, вам меркаваць, але мы лічым, што нашае веданьне і гісторыі, і асобы вялікага сына Беларусі было б ня поўнае бяз гэтага артыкула ды ці толькі бяз гэтага...

НЕЗАЛЕЖНАСЬЦЬ

Калі гавараць аб незалежнасьці якой небудзь новай дзяржавы, вызваленай вайной і рэвалюцыяй з-пад расійскага ярма,то гэтага, здаецца, так і трэба, так і павінна быць. Незалежная Польшча, Літва, Украіна, Латвія і г.д. - усе яны маюць права на гэта, усіх іх можна прызнаць, нават можна і дапамагаць ці-то фізічна, ці моральна, і незалежнасьць гэтых дзяржаваў ня выклікае вялікіх спрэчак. Так ці іначай яны мусяць, яны будуць мець раней ці пазьней сваё дзяржаўнае незалежнае існаваньне.

А вось загаварэце вы аб беларускай незалежнасьці... Тут вам цэлую кучу нагавораць усялякіх перашкод, недарэчнасьцяў,што аж вушы вянуць слухаючы. На ўсякую іншую незалежнасьць з вамі згодзяцца, абы толькі не на беларускую.

Чаму гэта так?

Беларускі народ самабытны — гэта прызнаюць ужо навет і нашы праціўнікі з польскага ці расійскага лагеру. Беларуская дзяржаўнасьць так сама мае сваю гісторыю, — маю тут на ўвазе Вялікае Літоўска-Беларускае Княства. Геаграфічнае палажэньне Беларусі так сама ня горшае, як у людзей, ну, хоць-бы як палажэньне Швэйцарыі. Мы крыху адсунуты ад мора, але і Швэйцарыя ня мае мора.

Дык чаму-ж так страшна наша незалежнасьць?

А гэта вось чаму:

Наша незалежнасьць сольлю ў вочы для незалежнасьці нашых суседак — Польшчы і Расіі, бо і адна і другая хацелі-б нашу незалежнасьць утапіць у лыжцы вады сваёй незалежнасьці.

Для адбудаваньня вялікай Польшчы "ад мора да мора" трэба пераступіць Беларусь; для адбудаваньня вялікай Расіі ад Белага да Чорнага мора так сама трэба Беларусь растаптаць.

Вось і выходзе, што трэба Беларусь выкінуць з гісторыі, з географіі, і наагул калі ня цалкам прылучыць яе к адной з суседніх дзяржаваў, то разрэзаць на палавіну, але так зрабіць, каб яе ня было і званьня.

А Беларусь, як і кожная іншая дзяржава, мае права і дабьецца раней ці пазьней гэтага права стаць роўнай і вольнай дзяржавай паміж сваімі суседзямі.

Што яна павінна такой стацца, за гэта гавораць яе мінуўшчына, яе цяперашчына.

Нікому не сакрэт, што жыць на сьвеце беларусам было і ёсьць найцяжэй, як усім іншым народам, і ўсё дзякуючы няшчаснай залежнасьці ад нашых мацнейшых суседзяў. Але разьбяром папарадку.

Пасьля вуніі з Польшчай Вялікага Літоўска - Беларускага Княства, калі беларуская культура высока трымала свой сьцяг у родным краю,— гэта культура пачала выцiскацца польскім панаваньнем. Беларускае баярства, за польскіе шляхоцкіе значкі і цёплые каля трону месцы, пачало выракацца ўсяго свайго роднага беларускага і перакулівацца на старану чужую, польскую. Забылося баярства на звычаі абычаі беларускі, на сваю гісторыю, мову, літаратуру. Дзе больш званілі золатам, там вышэйшые станы тагочаснага грамадзянства і служылі, і прадавалі сябе, свой народ, сваю бацькаўшчыну.

Так было і так ёсьць заўсёды. Вышэйшые, багацейшые станы грамадзянства за бліск золата ідуць к дужым, пакідаючы сваіхбрацьяў слабейшых на зьдзек і паняверку.

І зрабілося на Беларусі пасля уніі з Польшчай тое, чаго і трэбыло чакаць.

Масы, народ земляробны, асталіся беларусамі, а іх баярство, вышэйшые станы сталіся палякамі. Такім чынам, двор сам па сабе, якбы адзяліўся ад вёскі. Беларускі пан зрабіўся чужым для беларускага селяніна.Беларускае баярство сталося чужацкім на сваёй беларускай зямлі. Тые самые людзі, толькі багацейшые і бяднейшые пачалі гаварыць рознымі язнкамі, і сягодня яны паміж сабой нічога супольнага ня маюць. Двор глядзіць на селяніна, як на "люд рускі", як на быдло, над каторым можна толькі стаяць з бізуном аканомскім, а вёска глядзіць на пана, як на прыблуду з чужацкай стараны, які захапіў яго, селяніна, зямлю ды йшчэ зьдзекуецца над ім самім.

Пасьля вуніі з Польшчай, прыйшла на Беларусь апека Маскоўская. Цары нагналі ўсяля-кіх чыноў, запрудзілі край усялякай маскоўскай чорнай галытнёй, якая тут толькі аб адным дбала, каб як цяплей пагрэць рукі ды захапіць "маёнтак". Але аб беларусу-селяніне, аб беларусу-грамадзяніне ніхто і не падумаў.

Прыбыла толькі к польска-панскаму бізуну чыноўніцка-жандармская нагайка.

Залежнасьць ад Польшчы зьмянілася залежнасьцяй ад Масквы, а на лепшае нічога не зьмянілася. Маскоўскі чыноўнік, так сама, як польскі пан, глядзеў на беларуса як на "скот" /той — як на "быдло"/. І ніхто з гэтых апякуноў навет і пальцам ня кінуў у той бок, каб палепшыць жыцьцё беларуса, каб падбаць аб яго родным краю.

І адны і другія глядзелі скоса на Беларусь, глядзелі то як на "крэсы", то як на "окраину" і больш нічога.

А беларус стагнаў і стагнаў.

З гэтага мы бачым, бачым з практыкі, вынесенай на сваёй скуры, што залежнасьць дзяржаўная, ад каго-б ня было, бокам залежнаму народу вылазе.

І вось толькі адна поўная дзяржаўная незалежнасьць можа даць і праўдзівую свабоду, і багатае існаваньне, і добрую славу нашаму народу.

Край наш сам па сабе багаты, толькі чужыя гаспадары яго зьнішчылі. Зямлі маем шмат, лесу яшчэ ёсьці; маем вялікіе рэкі, азёры,чыгункі, багатые месты, а ў іх фабрыкі, заводы, ды і шмат іншага дабра. К тамуж на лік мы народ вялікі -- каля 12 мільёнаў. Гэта ня тое, што якая небудзь там Швэйцарыя, Данія, ці Грэцыя!

Дык чаму-ж нам, браты беларусы, не дамагацца сваёй дзяржаўнай незалежнасьці?

Мы павінны яе дамагацца і міра і з аружжам у руках, бо жыцьцё не чакае і ворагі нашы ня дрэмлюць.

К-а

*** ХРОНІКА ***

- 18 сакавіка ў Вільні на Лукішкаўскім пляцы прайшоў мітынг памяці Кастуся Каліноўскага, змагара за нацыянальнае і сацыяльнае вызваленьне Беларусі. На мітынг прыехалі паслы ад менскіх, гарадзенскіх, віленскіх ды інш. супол-лак.
- "Чырвонай зьмене" — выбарнага рэдактара" Пад такім зваротам да ЦК ЛКСМБ 15-17.03.праходзіў збор подпісаў. А пакуль новапрызначаны галоўны рэдактар Бельскі сумленна здымае"неугодные" публікацыі. Першай ахвярай стала Дэкларацыя Беларускага навукова-гуманітарнага таварыства
- 25 сакавіка група студэнтаў тэатральна-мастацкага інстытута зрабіла спробу правесьці перадвыбарчы мітынг з выкарыстаньнем нацыянальнай сымболікі і плякатаў. Мітынг так і не пачаўся: міліцыя, ужываючы фізічную сілу і наручнікі арыштавала больш 2-х дзясяткаў чалавек. Есьць зьбітыя.

АРХІВЫ... ДАКУМЭНТЫ...

* * *

/.../."Інакай кажучы, пачынаецца тое, што я назваў бы пераадоленьнем халуйскага сіндрому у беларускай гістарыяграфіі." /Аляксей Каука, ЛіМ №11 ад 17 сакавіка 1989г./

Апошнім часам у сродках масавай інфармацыі усё часьцей стала узгадвацца пра існаваньне Беларускай Народнай Рэспублікі /БНР/. Журналісты ды гісторыкі абмяркоўваюць дакумэнты, якія у нас не друкаваліся. Таму рэдакцыя рашыла выправіць становішча ды азнаёміць чытачоў з фактычным матэр"ялам.

ПЕРШАЯ УСТАЎНАЯ ГРАМАТА

• ДА НАРОДАЎ БЕЛАРУСІ

Родная старонка наша апынулася у новым цяжкім стане. Дзе цяпер улада, што была тут, няведама, мы стаімо перад тым, што наш край можа быць заняты нямецкімі войскамі. Мы павінны узяць свой лёс ва уласныя рукі. Беларускі народ павінен зьдзейсьніць свае права на поўнае самаазначэньне, а нацыянальныя меншасьці на нацыянальна-пэрсанальную аўтаномію. Правы нацыі павінны знайсьці свае зьдзейсьненьне шляхам склікаьня на дэмакратычных асновах Устаноўчага Сойму. Але і да скліканьня Устаноўчага Сойму усяя улада на Беларусі павінна належыць тым народам, якія на ёй жывуць. Выканаўчы К-т Рады першага Усебеларускага Зьезду папоўнены прадстаўнікамі рэвалюцыйнай дэмакратыі нацыянальных меншасьцяў, зьдзейсьняючы мэты Зьезду, абвяшчае сябе часовай уладай на Беларусі для кіраваньня краем і скліканьня, як можна хутчэй, Усебеларускага Устаноўчага Сойму на аснове агульнага, простага, роўнага, тайнага і прапарцыянальнага выбарчага права для усякага дарослага, ня лічучыся з нацыянальнасьцю, вызнаньнем, родам. Часовую народную уладу краю, якая ставіць сабе мэтай абарону і зацьверджаньне заваяваньняў рэвалюцыі, будзе зьдзейсьняваць створаны намі Народны Сакратарыят Беларусі, які ад гэтага дня пачаў выконваць свае абавязкі. Пэрсанальны склад Сакратарыяту будзе апублікаваны пасьля.

Дадзена у Менску-Беларускім 21/8/лютага 1918г.

ДРУГАЯ УСТАЎНАЯ ГРАМАТА

• ДА НАРОДАЎ БЕЛАРУСІ

У часе сусьветнай вайны, што бурыць адны моцныя дзяржавы і аслабляе другія, абудзілася Беларусь да дзяржаўнага жыцьця. Пасьля трох з паловаю вякоў нявolі зноў на увесь сьвет кажа беларускі народ аб тым, што ён жыве і будзе жыць. Вялікі Народны Збор – Усебеларускі Зьезд 15-17 сьнежня 1917 году, дбаючы аб долі Беларусі, зацьвердзіў на яе землях рэспубліканскі лад. Выпаўняючы волю Зьезду і бароначы дзяржаўныя правы народу, спаўняючы Камітэт Рады Зьезду гэтак пастанаўляе аб дзяржаўным устоі Беларусі і аб правох і вольнасьцях яе грамадзян і народаў:

1. — Беларусь у рубяжох расьсяленьня і лічэбнай перавагі беларускага народу абвяшчаецца Народнаю Рэспублікай.
2. — Асноўныя законы Беларускае Народнае Рэспублікі зацьвердзіць Устаноўчы Сойм Беларусі, скліканы на асновах агульнага, роўнага, простага, патаёмнага і прапарцыянальнага выбарчага права не зважаючы на род, народнасьць і рэлігію.
3. — Да часу, пакуль зьбярэцца Устаноўчы Сойм Беларусі, законадаўчая улада у Беларускай Народнай Рэспублiцы належыць Радзе Усебеларускага Зьезду, дапоўненай прастаўнікамі нацыянальных меншасьцяў Беларусі.
4. — Спаўняючая і адміністрацыйная улада у Беларускай Народнай Рэспубліцы належыць Народнаму Сакратарыяту Беларусі, які назначаецца Радаю Зьезду і перад ёю трымае адказ.
5. — У рубяжох Беларускае Народнае Рэспублікі абвяшчаецца свабода слова, друку, сходаў, забастовак, хаўрусаў; бязумоўная свабода сумленьня, незачэпнасьць асобы і памешканьня.
6. — У рубяжох Беларускае Народнае Рэспублікі усе народы маюць права на нацыянальна-пэрсанальную аўтаномію; абвяшчаецца роўнае права усіх моваў народаў Беларусі.
7. — У рубяжох Беларускае Народнае Рэспублікі права прыватнае уласнасьці на зямлю касуецца. Зямля перадаецца бяз выкупу тым, што самі на ёй працуюць. Лясы, вазёры і нутро зямлі абвяшчаюцца уласнасьцю Беларускае Народнае Рэспублікі.
8. — У рубяжох Беларускае Народнае Рэспублікі устанаўляецца найбольш 8-гадзінавы рабочы дзень.

Абвяшчаючы усе гэтыя правы і вольнасьці грамадзян і народа Беларускае Народнае Рэспублікі, мы, Спаўняючы Камітэт Рады Зьезду, абавязуемся пільнаваць законнага парадку жыцьця у Рэспубліцы, сьцерагчы інтарэсы усіх грамадзян і народаў Рэспублікі і захаваць правы й вольнасьць працоўнага люду. А так сама даложым усіх сілаў, каб склікаць у найбліжэйшым часе Устаноўчы Сойм Беларусі.

Усіх верных сыноў Беларускае зямлі клічам памагчы нам у цяжкой і адказнай нашай працы.

Спаўняючы Камітэт Рады 1-га Усебеларускага Зьезду

Выдана у Менску-Беларускім 9 сакавіка 1918 р.

ТРЭЙЦЯЯ УСТАЎНАЯ ГРАМАТА

Год назад народы Беларусі разам з народамі Расіі скінулі ярмо Расійскага царызму, які найцяжэй прыціснуў быў Беларусь; ні пытаючыся народу, ён укінуў наш край у пажар вайны, якая чыста зруйнавала гарады і вёскі беларускія. Цяпер мы, Рада Беларускай Народнай Рэспублікі, скідаем з роднага краю апошняе ярмо дзяржаўнай залежнасьці, якое гвалтам накінулі расійскія цары на наш вольны і незалежны край. Ад гэтага часу Беларуская Народная Рэспубліка абвяшчаецца незалежнаю і вольнаю дзяржаваю. Самі народы Беларусі, у асобе свайго Устаноўчага Сойму, пастановяць аб будучых дзяржаўных зьвязях Беларусі.

На моцы гэтага трацяць сілу усе старыя дзяржаўныя зьвязі, якія далі магчымасьць чужому ураду падпісаць і за Беларусь трактат у Берэсьці, што забівае на сьмерць беларускі народ, дзелючы зямлю яго на часткі. На моцы гэтага Урад Беларускай Народнай Рэспублікі мае увайсьці у адносіны з зацікаўленымі старанамі, прапануючы ім перагледзіць тую часьціну Берэсьцейскага трактату, якая датычыць Беларусі, і падпісаць міравую умову з усімі ваяваўшымі дзяржавамі.

Беларуская Народная Рэспубліка павінна абняць усе землі, дзе жыве і мае лічбенную перавагу беларускі народ, а ласьне Магілеўшчыну, беларускія часьці Меншчыны, Гродзеншчыны /з Гродняй, Беластокам і інш./, Віленшчыны, Віцебшчыны, Смаленшчыны, Чарнігаўшчыны і сумежныя часьці суседніх губэрняў, заселеныя беларусамі.

Рада Беларускай Народнай Рэспублікі пацьверджае усе тыя правы і вольнасьці грамадзян і народаў Беларусі, якія абвешчаны Устаўнай Граматай ад 9 сакавіка 1918г.

Абвяшчаючы аб незалежнасьці Беларускай Народнай Рэспублікі Рада яе пакладае свае надзеі на тое, што усе любячыя волю народы дапамогуць беларускаму народу у поўнай меры зьдзейсьніць яго палітычна дзяржаўныя ідэалы.

Рада Беларускай Народнай Рэспублікі

Дана у Менску-Беларускім 25 сакавіка 1918 г.

БЕЛАРУСЬ У ПОЛЬШЧЫ

А. СЁМУХА

Колькі дзён, як я і Сяржук Вітушка вярнуліся з вандроўкі па той Беларусі, што зараз у межах Польшчы, зь Беласточчыны. У адным невялічкім артыкуле ўсяго не раскажаш, а ўражаньняў багата, у тым ліку і самых нечаканых. Дагэтуль, чытаючы "Ніву", думала: жывуць жа ж людзі! Адно толькі якасьць паперы ўвесь час падточвала маю ўпэўненасьць. Але ня будзем вінаваціць "Ніву", бо якая прыправа, такая й патрава.

Хранічная хвароба цывілізатарскай місіі палякаў у адносінах да беларусаў прывяла да ня менш сумных вынікаў, што і палітыка русыфікацыі. Зараз на ўсёй Беласточчыне засталіся толькі два беларускія ліцэі, і тое, божа барані вам падумаць, што выкладаньне там беларускае. Родная мова ёсьць толькі як прадмет па ўзоры нашых звычайных школаў. Бібліятэкам не хапае літаратуры, слоўнікаў ды шмат чаго іншага, і тут бы нашаму таварыству па сувязях з суайчыньнікамі за мяжой паруціцца па прыкладзе палякаў. Хоць, шчыра кажучы, Беласточчына на такую дапамогу ня дужа спадзяецца.

Практычна не пачуеце вы беларускае мовы па радыё, тэлебачаньні, у друку, не кажу ўжо пра ўстановы вышэйшай адукацыі і навукі, касьцёл. Гарадзкая культура – польская. Беларусам застаецца толькі вёска. Але і тут пануе той жа эканамічны ды духоўны заняпад, што і ў нашай вёсцы. Вось і мусіць моладзь кідаць зямлю ды ехаць у горад, дзе адныя апалячваюцца, прычым у гэтым жаданьні становяцца, як кажуць, большымі каталікамі за Папу рымскага, другія замыкаюцца ў сабе як сьлімак у ракавіне. Некаторыя становяцца беларусамі афіцыйнымі, бо існуе ж БГКТ -- Беларускае грамадзка-культурнае таварыства /крыху экзотыкі дазволена/.

Праблемы, праблемы... Ну колькі тых беларусаў на Беласточчыне, каб ім яшчэ штось даваць? І ці ня лепей іх палянізаваць хутчэй для іх жа ж карысьці?
І праўда, разумнае выйсьце. А можна ўвогуле пакінуць на зямлі толькі дуб, карову і ангельскую мову!

Але вернемся да Польшчы. Апошняе дзесяцігодзьдзе ўсё больш і больш пашыраецца рух беларускіх студэнтаў. Як кажуць, чым галей, тым сьмялей. Ідэя аб'яднаньня ўзьнікла яшчэ на самым пачатку 80-х гадоў. Падтрымалі яе ў той час нямногія. Але ўсё ж у 1981 г. студэнты паспрабавалі зарэгістравацца як БАС -- беларускае аб'яднаньне студэнтаў. І пэўная магчымасьць такі была, бо яшчэ ў 1980 годзе, пасьля шматлікіх мітынгаў ды забастовак моладзь Польшчы дамаглася лаяльнага ўказу міністра навукі аб рэгістрацыі розных студэнцкіх саюзаў. Ды спроба гэтая правалілася па розных прычынах. Ня буду іх пералічваць ды стамляць вас. Галоўнае, што ідэя аб"яднаньня ня зьнікла. Неўзабаве дамагліся права выдаваць свой часопіс. Называўся ён спачатку "SPOTKANIA", а пазьней быў перайменаваны ў "Сустрэчы".

Складаная палітычная сітуацыя ў Польшчы доўгі час не дазваляла легалізаваць БАС. Толькі зусім нядаўна, 17.12.88 "у Беластоку ў памяшканьні Галоўнага праўленьня БГКТ адбыўся І-ы Зьезд Беларускага Аб"яднаньня Студэнтаў – БАС. На зьезьдзе былі выбраныя старшыня аб"яднаньня, Галоўная Рада і Рэвізійная Камісія. Была таксама прынята праграма дзейнасьці арганізацыі. Старшынёю-выбраньнікам Беларускага Аб"яднаньня Студэнтаў застаўся студэнт 4-га курса гістарычнага факультэта Варшаўскага універсітэта, член Заснавальніцкага камітэта БАС, пераможца Яўген Вапа." /з хронікі "Сустрэчаў" 1989/
Зараз БАС -- афіцыйна зарэгістраваная студэнцкая арганізацыя з агульнапольскім статусам.

На зьезьдзе старшыня аб"яднаньня Я. Вапа акрэсьліў галоўныя бліжэйшыя задачы, а менавіта: павелічэньне колькаснага складу БАСа; шырокае супрацоўніцтва зь беларускімі ліцэямі, бо праз год-два многія іх выпускнікі таксама будуць студэнтамі; сувязь з праваслаўнымі брацтвамі; пашырэньне дзейнасьці Беларускага Народнага Унівэрсітэту ў Беластоку.

Каб вы лепей уявілі сфэры дзейнасьці БАСа, мы падаем кавалкі з "Хронікі" апошняга нумару часопіса "Сустрэчы", які выйдзе праз тыдзень. А матар"ялы гэтыя перадаў мне галоўны рэдактар "Сустрэчаў" Аляксандр Максімюк.

19.02."88
Распачаў дзейнасць Беларускі Народны Універсітэт у Беластоку /.../. Лекцыі вядуць вядомыя спецыялісты, супрацоўнікі навуковых установ краіны. Універсітэт карыстаецца вялікай папулярнасцю сярод маладога пакалення беларусаў.

26.03."88
У Беластоку група беларускай інтэлігенцыі адзначыла 70-тыя ўгодкі апавяшчэння незалежнасці Беларусі ў форме БНР. Прысутнічалі прадстаўнікі Савецкай Беларусі.
Узнік заснавальніцкі камітэт Беларускага Аб"яднання Студэнтаў. /.../

22-24.04."88
На трасе Малевічы – Номікі праводзіўся студэнцкі рэйд "Падарожжа 8". Неспрыяльнае надвор"е не прыцягнула шмат удзельнікаў. Тым не менш рэйд трэба лічыць удалым. Яшчэ раз усе пераканаліся, што ў гэтым наваколлі Саколкі жыве беларускі народ, людзі на штодзень гавораць па-свойму.

25.06."88
У ноч святога Яна над рэчкай Супрасль беларускія студэнты наладзілі традыцыйнае свята Купалле. /.../

24.09."88
Варшаўскі студэнцкі актыў удзельнічаў у адкрыцці помніка Алесю Гаруну ў Кракаве. Студэнты выступілі з лозунгамі, нацыянальным сцягам, а Яўген Вапа выступіў з прамовай над магілай паэта.

2-4.12."88
У Залессі, што непадалёк Ольштына, была праведзена навуковая канфэрэнцыя, сарганізаваная Радай Культуры Беларускіх Студэнтаў у Ольштыне. Удзельнічала каля 30 асоб. Былі адчытаны два даклады; доктара Юры Туронка – "Нямецкая акупацыйная палітыка на Беларусі" ды Алега Латышонка – "Беларусы ў пошуках нацыянальнай рэлігіі"./.../ У вольных хвілінах можна было паглядзець відэафільмы ды пагутарыць на менш сур"ёзныя тэмы. /.../

13.01."89
У Варшаве адбыўся канцэрт "Бонды", рок-групы з Менску. Канцэрт выклікаў вялікае зацікаўленне беларускіх студэнтаў з Варшавы. У гэты самы дзень быў арганізаваны шчодры вечар, на які тыя ж студэнты хацелі запрасіць і хлопцаў з "Бонды". Актывіст камсамолу з г.Гародні Ігар Леговіч рэзка забараніў хлопцам пайсці на мерапрыемства: "Адзін тэлефон з Гародні ў Менск і болей не выступаць вам за мяжой"...

04.02."89
У Варшаве была наладжана сустрэча прадстаўнікоў нефармальных суполак Менску і Масквы з сябрамі БАСа і рэдакцыяй "Сустрэчаў". Маладыя людзі абмяняліся незалежнай літаратурай і сваімі поглядамі адносна становішча ў беларускім руху.

матар"ял падаем правапісам арыгіналу – заўв. рэд.

Як толькі ўзьнік часопіс, гэтыя стрэлкі сімвалізавалі еднасьць трох нацыянальных меншасьцяў Польшчы – беларусаў, украінцаў і літоўцаў. Цяпер, як растлумачыў мне А.Максімюк, яны асэнсоўваюць гэты сымболь як еднасьць усіх беларусаў, тых, што жывуць у БССР, на Беласточчыне і там...

„НЕДАВЯРАЕМ..."

Аднойчы, напярэдадні калядаў, старшыня фальклёрнае камісіі Антаніна Хатэнка прыйшла да т.Валяева, намесьніка старшыні Беларускага фонда культуры, каб зацьвердзіць сьпеўнічак з народнымі калядными песьнямі. Усё, здавалася, было падрыхтавана і прадугледжана, акрамя... нікалі не здагадаецеся,— прозьвішчаў аўтараў народных песень?...

На жаль, гэта ня показка, а адзін дробны момант з эпапеі суіснаваньня кіраўніцтва і грамадзкага актыву Фонда культуры.

Узаемаразуменьня не было ад пачатку. Самая структура Фонда /з аднога боку спушчанае зьверху кіраўніцтва ў асобах Чыгрынава, Валяева ды Багданавай, а з другога боку грамадзкія камісіі, якія ня маюць аніякіх юрыдычных правоў/ супрацоўніцтва не прадугледжвае.Утварылася новая бюракратычная адзінка, залежная ад гарадзкіх ды цэнтральных партыйных органаў.

Два гады, як апарат Фонда культуры жыве на грошы творчых саюзаў-заснавальнікаў, якія яго абсалютна ня могуць кантраляваць, бо дагэтуль ня створаны Савет устаноўчых арганізацыяў. Куды ж плывуць гэтыя грошы?

Улетку, бяз ведаму А.Хатэнкі і яе намесьніка Я.Шунэйкі пры фальклорнай камісіі быў створаны абрадатворчы кааператыў, які ладзіць вясельлі "у стылі кантры" ды шые скураныя паліто. Нядаўна яны запатрабавалі 50 тысяч для "пашырэньня вытворчасьці"?..

Для "тэрміновага ратаваньня помнікаў архітэктуры" кіраўніцтва стварыла яшчэ адзін кааператыў, які займаецца манапольным выпускам нітрафарбы.

А колькі яшчэ фондаўскіх грошай і паперы пайшло на перадвыбарчую кампанію т. Чыгрынава /якога, дарэчы, вылучылі сем членаў Прэзыдыума Фонда культуры/.

І пры ўсім гэтым практычна любая ініцыятыва сячэцца на корані. Так ва Унівэрсітэце мовы і гісторыі, рэктарам якога быў абраны А.Грыцкевіч, палкам зьмянілі праграму і выкладчыкаў, дарэчы, і рэктара.Цяпер ім стаў таварыш Сташкевич. А колькі кіраўніцтва Фонда і іх спонсары супраціўляліся стварэньню моўнай камісіі, пакуль іх не паставілі перад фактам. Грамадзкія камісіі падрыхтавалі каталог зьнішчаных помнікаў архітэктуры і мастацтва, альбом паштовак, кілямэтровыя карты Беларусі. Валяеў усё прагледзеў, ухваліў, тым і скончылася. Не хапіла ў кіраўніцтва грошай і на падрыхтаваныя выставы "Мастацкая апрацоўка мэталаў Беларусі 16-19ст.", "Агітацыйная графіка Беларусі 20-30 гг.". Усяго не пералічыш.

Менавіта таму на адным з апошніх агульных паседжаньняў грамадзкі актыў Фонда культуры прыняў рэзалюцыю, у якой выразіў недавер Чыгрынаву, Валяеву, праўленьню і прэзыдыуму БФК. Запатрабаваў поўнай фінансавай справаздачы кіраўніцтва і кааператываў перад Канфэрэнцыяй, якую трэба склікаць не пазьней красавіка. Канфэрэнцыя павінна адбыцца абавязкова з удзелам прадстаўнікоў грамадзкіх камісіяў,актыву, творчых саюзаў і разгледзець пытаньні рэарганізацыі структуры Фонда культуры, зьмены кіраўніцтва і статута.

НАРЭШЦЕ

22 гады быў пад забаронай мастацкі фільм паводле твора Ул.Караткевіча і з ягоным удзелам "Хрыстос прызямліўся у Гародні".
За гэты час шмат матар"ялаў зьнікла альбо зьнішчана. Але фільм адноўлены, зроблены сінхронны пераклад на беларускую мову.Спадзяемся, праз месяц зьявіцца ў кінатэатрах.

МІТЫНГ

19 лютага на менскім стадыёне "Дынама" прайшоў першы дазволены уладамі мітынг,галоўнай мэтай якога было — актывізацыя палітычнае сьвядомасьці насельніцтва горада. Арганізатарам выступіла ініцыятыўная група ад Беларускага Народнага Фронту і Канфэдэрацыі Беларускіх Суполак. На запрашэньне адгукнулася каля 40 тысяч чалавек. Самы вялікі стадыён Рэспублікі быў амаль цалкам запоўнены. Трыбуны зіхцелі нацыянальнымі бел-чырвона-белымі ды дзяржаўнымі сьцягамі. Прыемна зазначыць і тое, што гэтым разам міліцыя паводзіла сябе вельмі прыстойна.

ВЯРХОЎНАМУ САВЕТУ І САВЕТУ МІНІСТРАЎ БССР

1. Афіцыйна прызнаць рух Беларускага Народнага Фронту за перабудову "Адраджэньне".
2. Спыніць дэзынфармацыю насельніцтва адносна мэтаў і задачаў Народнага Фронту.
3. Спыніць прасьледаваньне Аргкамітэта БНФ "Адраджэньне", даць яму магчымасьць мець памяшканьне для працы.
4. Удзельнікам руху Беларускага Народнага Фронту за перабудову "Адраджэньне" даць магчымасьць друкавацца на старонках рэспубліканскага, абласнога і раённага перыядычнага друку з выкладам ідэй, прапановаў і поглядаў на перабудову у рэспубліцэ.
5. Побач зь дзяржаўнай, зацьвердзіць беларускую нацыянальную сымболіку.

* * *

КАРЭСПАНДЭНТЫ ПАВЕДАМІЛІ

Мы уступілі у "новую ступень в жизни партии— политическую борьбу". Так пачынаўся інструктаж рабочых, які праводзіў Кастрычніцкі райкам партыі. Справа ў тым, што 25 сакавіка Аргкамітэт Беларускага Народнага Фронту вырашыў правесьці гарадзкі перадвыбарчы мітынг на вул.Матусевіча перад палацам культуры тонкасуконнага камбіната.

Вось некаторыя вытрымкі з інструктажу:
"Пора переходить от слов к делу: на наглость будем отвечать наглостью, на оскорбление — оскорблением, на силу — силой". "Главная наша цель — сорвать проведение митинга".
"Нас будет ещё трижды по столько"/у зале было прыкладна 100-120 чалавек/. "Наши группы — по 10 человек, минимум - 5, максимум — 15. В группе будет старший, которого надо держаться". "Что будет конкретно, я не знаю, но к наиболее экстремистски настроенным элементам, особенно молодёжи, можно применить физическое воздействие". "Работать будем с милицией". "Как одеваться? Как на базар, но теплее. Никаких классических плащей и пальто. И лучше береты какие-нибудь, шляп не надо". "Общепита не будет, возьмите сало. Колбасу у нас делают плохую".
"О компенсации за потерянный свободный день с вами говорили на местах. В следующий раз компенсации может не быть".
"Отъезд на автобусах в 11.00 с ул.Веронянской около ДК железнодорожников"/замоўлена 6 аутобусаў — заўв.рэд./. "Едем до пр.Пушкина, а там пройдём". "Личным транспортом не пользоваться". "Сбор в СШ № 32 на ул.Сердича".
"Во время пребывания Медведева в Минске, на встрече с рабочими "Интеграла" в кулуарных беседах в узком кругу мы резко критиковали ЦК КПСС за то, что происходит в стране. Всё началось с Прибалтики. И сейчас там политический кризис. В Ленинграде и Москве — беспорядки". "Наша цель — сорвать митинг"...

* * *

У першым нумары "Супольнасьці" стар.2, 9-ты радок зьверху трэба чытаць "камуністы" замест "некамуністы". Перапрашаем за памылку.

Адрас:220050 Мінск абанентная скрыня № 224.

Павінен сказаць, што пра падобныя рэчы, праўда, ставячыся з пэўным лібэралізмам да ідэі дзьвюхмоўя, мы гаварылі на мінулым Сойме і сфармулявалі некаторыя думкі, якія, што вельмі прыемна зазначыць, у трошкі спрэпараваным выглядзе ўжо зьявіліся ў некаторых афіцыйных дакумэнтах. Я маю на ўвазе пастанову ЦК КПБ /верасьнёўскую/, даклад начальніка галоўнага упраўленьня адукацыі Круглея, а таксама пастановы Вучонага савета Менскага пэдінстытута. Карацей кажучы, ідэі, у немалой ступені дзякуючы таму нашаму Сойму, распачалі свой ход. На жаль, яны пакуль што застаюцца на ўзроўні дэкляраванасьці. Рэалізуюцца яны пакуль квола.

Пастановы, пра якія я казаў, абяцаюць рыхтаваць кадры. Натуральна, мы не наіўныя людзі, разумеем, што рэалізацыя праграмы вяртаньня мове правоў — гэта справа не аднаго года. Тут трэба мець на ўвазе пэрспэктывы і на 5, і на 10, і на 40 гадоў. Але рэч у тым, што дагэтуль у пэдагагічным інстытуце на факультэтах пачатковага навучаньня, дашкольнага выхаваньня не рыхтуюцца тыя настаўнікі, якія пойдуць у дзіцячы беларускі садок і ў беларускую пачатковую школу. Хто ж будзе вучыць гэтых дзяцей? Зноў настаўнікі, у пасьпеху перавучаныя на нейкіх курсах?

Наконт агульнанароднага дзьвюхмоўя таварыш Круглей кажа: "...хацелася б падкрэсьліць, што дзьвюхмоўе грунтуецца на ленінскай канцэпцыі моўнага будаўніцтва ў шматнацыянальнай дзяржаве...". Гэта, мякка кажучы, няпраўда. На Леніна любяць спасылацца, не абцяжарваючы сябе клопатам разгарнуць яго працы. Сама канцэпцыя агульнанароднага дзьвюхмоўя як пераходнага этапу разьвіцьця нацыяў расьцьвіла ў застоі. Яе аўтары — таварышы Ханазараў, Ісаеў, Дзешарыеў, Базіеў, Губагло...— інакш кажучы, нярускія, якія самі адракліся ад сваёй нацыі, праявілі рэнэгацтва. Чалавеку ўласьцівы такі комплекс — апраўдваць сваё рэнэгацтва, падводзячы пад гэта нейкую навуковую базу.

Агульнанацыянальным дзьвюхмоўе ня можа быць — гэта вельмі няўстойлівая сістэма. Мова альбо абслугоўвае ўсю нацыю ва ўсіх праявах яе жыцьця, альбо, калі зьяўляецца нейкі мацнейшы канкурэнт, выцясьняецца. У нас на Беларусі дзьвюхмоўе прывяло да пачварнай зьявы — паўмоўя — сітуацыі, калі чалавек не валодае ні адной, ні другой мовай, ня здольны абстрактна мысьліць, ня здольны мысьліць творча. Ужо цяпер па статыстыцы ў нас куды менш пісьменьнікаў, чым у Літве, на душу насельніцтва. Гэта непасрэдны вынік таго, што наш народ страціў адну мову, другую не набыў і набыць ня зможа.

Ленін пісаў, што "запатрабуецца мець дэталёвы кодэкс", "найстражэйшыя правілы адносна ўжываньня нацыянальнай мовы ў іншанацыянальных рэспубліках", каб не дапусьціць "злоўжываньняў сапраўды рускай уласьцівасьці", г.зн. русыфікацыі /"Да пытаньня аб нацыянальнасьцях або аб"аўтанамізацыі" 31.12.1922г./. Што такое гэты кодэкс? Гэта закон аб дзяржаўнасьці мовы. "Тыя, хто па ўмовах свайго жыцьця і работы маюць патрэбу ў веданьні рускай мовы, вывучаць яе і бяз палкі" /творы, выд.4-е, т.20, с.56/.

Я цалкам падтрымліваю тое, што сказаў Робэртас Яскявічус адносна гарантыі правоў усім нацыянальным меншасьцям Беларусі разьвіваць свае нацыянальныя культуры. Вельмі б хацелася, каб рускія ўсьвядомілі сябе нацыянальнай меншасьцю, як гэты нармальны працэс ідзе ўжо ў Літве, дзе створаны рускі культурны цэнтр, які разумее памкненьні літоўцаў.

Вельмі добра, што распачаўся культурны рух у палякаў, што створана яўрэйскае культурнае таварыства, чакаем, калі ўкраінцы створаць моцныя зямляцтвы. Выдатна, што літоўцы Гарадзенскай вобласьці, для якіх гэта таксама спрадвечная зямля, узгадалі свае нацыянальныя правы і, безумоўна, трэба зрабіць усё, каб яны мелі сваю нацыянальную школу. Мы толькі за гэта!

* * *

ЯК РАСПАЧАЎСЯ МАЛАДЗЁЖНЫ РУХ

А. СУША

Ёсьць дзьве вэрсіі ўзьнікненьня беларускага маладзёжнага руху: анэкдатычная і "афіцыйная". Пачну з анэкдатычнай.

Сяргей Дубавец распавёў мне, што аднойчы ў 1979 годзе, калі ён і яшчэ некалькі ягоных сяброў неяк сабраліся разам, узьнікла прапанова дзеля сьмеху паразмаўляць адзін дзень па-беларуску. Беларусы ж, нібыта! але іхняга веданьня мовы хапіла толькі на некалькі недарэчных кпінаў. І хлопцы мусілі пайсьці ў бібліятэкі, мусілі задумацца, чаму чыніцца відавочная несправядлівасьць... Каб пратрымацца хаця б адзін дзень, ім давялося задумацца над лёсам цэлага народу.

Другая вэрсія больш падставовая. У 1980-1981 гадах глыбокі крызіс напаткаў Польшчу. Інфармацыя, якая даходзіла на Беларусь, прымусіла ўсьвядоміць, што рана ці позна тое самае чакае і нашую Рэспубліку, бо асноўныя грамадзкія і эканамічныя стасункі ў Польшчы і БССР амаль аднолькавыя. Тая ж хлусьня і карупцыя, тая ж адсталая і антыэканамічная сістэма гаспадараньня. Акрамя таго, многія з нас адчувалі, што зьяўляюцца прадстаўнікамі апошняга пакаленьня, якое здольнае адрадзіць беларускі народ як эўрапэйскую нацыю. Таму мы павінны былі знайсьці свой шлях, каб Беларусь у чарговы раз не засталася на задворках гісторыі, каб нашыя дзеці маглі ганарыцца сваёй Бацькаўшчынай.

У гэтым сэнсе ўзьнікненьне і разьвіцьцё беларускага маладзёжнага руху ёсьць працэс абсалютна аб"ектыўны і незалежны ад жаданьня і волі нейкіх канкрэтных людзей. Рух паўстаў на руінах культуры, духоўнасьці, на фальшывым грамадзкім жыцьці, на крызіснай эканоміцы, на тысячах нявырашаных сацыяльных праблемаў...

Зрэшты, нацыянальнае адраджэньне 1950—70-х здавалася пустэчай толькі спачатку. Кнігі Ул.Караткевіча, В.Быкава, навуковая праца М.Ермаловіча і А.Мальдзіса, дзейнасьць З.Пазьняка, разрозьненыя намаганьні дзясяткаў і сотняў іншых людзей у той час уратавалі нацыю ад поўнай катастрофы і сталі тым грунтам, на якім зьявіліся мы.

Адлік пайшоў зь першых у гісторыі пасьляваеннага Менску Калядаў, якія 25 сьнежня 1979г. паспрабавала наладзіць група студэнтаў-філфакоўцаў. Першая спроба - і першы канфлікт. Пад домам Ул.Караткевіча, каля тэатру Янкі Купалы міліцыя разагнала Каляду, а самі калядоўшчыкі былі затрыманыя.

У студзені 1980-га года распачала сваю дзейнасьць першая адраджэнцкая маладзёжная суполка — "Беларуская сьпеўна-драматычная майстроўня", якая ладзіла свае паседжаньні-сьпеўкі-рэпэтыцыі ў памяшканьні філалагічнага факультэта БДУ. Гэта было пераважна студэнцкае аб"яднаньне, але ўваходзілі ў яго ня толькі філфакоўцы, а студэнты іншых факультэтаў Унівэрсітэта і менскіх інстытутаў. "Майстроўня" праіснавала нядоўга, каля двух гадоў. За гэты час была пастаўлена народная драма "Цар-Максімілян", прайшлі першыя фальклёрныя сьвяты, першыя маладыя менчукі пачалі сьвядома гаварыць па-беларуску. У майстроўскіх кулуарах зьявіліся першыя ідэі грамадзка-палітычнага характару.

/працяг на ст.8/

З канца 1982г. "Майстроўня" трапіла ў палац культуры Белсаўпрафа. Ўваход туды быў адчынены для ўсіх, і пра дзейнасьць аб"яднаньня больш шырака даведаліся жыхары Менска. Асноўнае, чым на той час займалася "Майстроўня" — гэта культурна-асьветніцкая дзейнасьць. Ладзіліся дыскусіі, лекцыі, сьпеўкі. З рук у рукі перадаваліся машынапісныя тэксты, якія ў той час маглі быць класифікаваныя як "порочащие общественный и государственный строй". Асаблівай папулярнасьцю карысталіся фотакопіі са збору заходнебеларускай перыёдыкі ў Віленскай Фундаментальнай бібліятэцы, кніга "Родная мова і маральна-эстэтычны прагрэс" А.Бембеля /пазьней выйшла ў Лёндане/ і гістарычная праца М.Ермаловіча /летась публікавалася ў "Маладосьці"/. Дух вальнадумства панаваў на Калядах, Гуканьні Вясны, Купальлі. Адная кабета, якая выпадкова апынулася ў Купалаўскім гаі на наладжаным "Майстроўняй" Гуканьні Вясны, выказалася:"Всё это, конечно, очень хорошо, но во всём этом чувствуется какой-то скрытый . протест".

І гэта сапраўды быў пратэст. Атрымаўшы назоў "нацыяналістычнай", Майстроўня скончыла сваё існаваньне адразу з-за дзьвюх прычынаў. Увесну 1984г. пры ёй было ўтворана "Таварыства беларускай школы" /ТБШ/, дзе згуртаваліся тыя, хто меў найбольш радыкальныя погляды і прагнуў канкрэтных дзеяньняў. Сябры ТБШ паставілі сабе за мэту высьвятліць адносіны "сярэднестатычнага беларуса" да "раўнапраўнага " таварнага абмену паміж рэспублікамі, да ідэі дзяржаўнасьці мовы. Справа лакалізавалася менавіта вакол праблемы нацыянальнага школьніцтва, бо ў гутарках з бацькамі непазьбежна паўставаў увесь комплекс пытаньняў. Фармальнай нагодай для ўзьнікненьня Таварыства была інфармацыя, што колішняе заходнебеларускае ТБШ ніхто не распускаў. майстроўцы склалі анкету для сацыялягічнага апытаньня, тэкст калектыўнага ліста ў Вярхоўны Савет за перавод справаводзтва і адукацыі ў Рэспубліцы на беларускую мову і бланкі заяваў у органы асьветы, якія маглі запаўняць бацькі, што хацелі вучыць сваіх дзяцей па-беларуску.

Мы абралі некалькі дамоў у раёне вул.Сталетава і абышлі практычна кожную кватэру. Вынікі былі ашаламляльныя: каля 70% беларусаў падтрымоўвалі нашыя ідэі. Але пасьля таго, як некаторыя ўдзельнікі абыходу трапілі ў пастку/чалавека запрашалі ў кватэру, дзе за сталом ужо сядзеў работнік кампэтэнтных органаў/ збор подпісаў і заяваў давялося спыніць. Тым больш, што і самі заявы Міністэрства асьветы сустрэла варожа.

Увесну 1984г. на пляцы Волі дастойваў свае апошнія дні будынак першага прафэсійнага беларускага тэатру. Мінгарвыканкам ужо даў загад на знос. І як раз у той дзень, калі мелі-ся адбыцца майстроўскія сьпеўкі, запрацавала чыгунная баба. Хуценька намаляваўшы транспарант "Руйнуецца помнік гісторыі", майстроўцы замест сьпевак кінуліся на вул.Інтэрнацыянальную. Напэўна, гэта была першая спроба несанкцыянаванага мітынгу ў Менску, пасьля якога ўсе яго ўдзельнікі трапілі ў міліцыю. У выніку пасыпаліся вымовы, камсамольскія сходы. "майстроўня" павінна была альбо пакаяцца, або зьнікнуць. мы абралі апошняе. Тым больш, што многія майстроўцы да таго часу скончылі ВНУ і былі разьмеркаваныя ў розныя куткі Беларусі.

З моманту самароспуску "Майстроўні" падобныя аб"яднаньні сталі ўзьнікаць у іншых гарадах Беларусі. У лютым 1985г.у Мікалаеўшчыне на радзіме Якуба Коласа адбылася першая таварыская сустрэча прадстаўнікоў такіх суполак зь Менску, Берасьця і Гомлі. Былі падсумаваныя вынікі кампаніі ТБШ і ўсталяваныя шчыльныя кантакты паміж суполкамі.

10-15 чэрвеня ў Ракуцёўшчыне, пад Менскам, адбыліся першыя стыхійныя талокі,узьнікла ідэя супольнай працы.

Самадзейныя маладзёжныя аб"яднаньні часам называюць "дзецьмі перабудовы". Але гэта наўрад ці справядліва ў дачыненьні да нас, бо зьмены ў вышэйшых эшалонах палітычнае ўлады СССР амаль не зьмянілі сітуацыю на Беларусі. На другім месяцы перабудовы суполкі з усёй Беларусі зьехаліся ў Мікалаеўшчыну на Купальле.

Пад раніцу большую частку ўдзельнікаў сьвята затрымала міліцыя. Матывы:"арганізацыя фашысцкага сьвята," надпіс на харугве на "фашысцкай мове"/лацінкай/."Аперацыяй" кіравалі афіцэры КДБ зь Менску.

Увосень 1985г. адбыліся першыя талокі на Траецкім прадмесьці, узьнікла "Талака". Адначасна з "Талакой" узьнік клюб імя Ўладзіміра Караткевіча, які 28 лістапада правёў сваю першую вечарыну і адразу быў забаронены. Пасьля гэтага сябры клюба далучыліся да "Талакі". У 1985—1986 узьніклі суполкі ў Гародні і Наваполацку.

20 красавіка 1986г. па ініцыятыве Саюза мастакоў ладзілася сьвята-выстава аднаго дня. Вучні мастацкай школы-інтэрнату імя Ахрэмчыка павінны былі распачаць сьвята абрадам Гуканьня Вясны. Хлопцы несьлі ў руках веснавую птушку, дзяўчаты ў нацыянальных строях сьпявалі вясьнянкі. Але раптам на моладзь наляцела група падпітых "афганцаў". Са словамі:"Я тебя научу разговаривать на русском языке" здаравенныя дзецюкі зрывалі зь дзяўчат нацыянальныя стужкі. Потым высьветлілілася, што "афганцы" прыйшлі на Траецкае ня самі, а па просьбе гаркама камсамола, прадстаўнік якога паведаміў ім, што нацыяналісты ладзяць "фашысцкае сьвята".

Але будзе неаб"ектыўна сьцьвярджаць, што гэты выпадак цалкам ілюструе адносіны з рэспубліканскім камсамолам. Есьць выключэньні з правіла. Маю на ўвазе аддзел культуры ЦКЛКСМБ, дзякуючы якому зімой 1987г. адбылася першая каардынацыйная нарада беларускіх суполак:менскай і гомельскай "Талок","Паходні","Узгор"я". Там упершыню паўстала пытаньне арганізацыйнага афармленьня руху. З гэтай нагоды запомнілася тое, што прадстаўнікі "Паходні" востра крытыкавалі "Талаку" за недастатковы радыкалізм.

Найбольш імклівы рост руху пачаўся з сумеснага з латышамі воднага ралі "Дзвіна-Даўгава'87" У траўні 1987г. у мястэчка Друя на Дзьвіне зьехаліся самадзейныя беларускія аб"яднаньні і экарэстаўрацыйныя студэнцкія суполкі з Латвіі. То мелася быць водная маніфэстацыя пратэсту супраць будаўніцтва Даўгаўпілскай ГЭС. Магчыма, яна стала апошнім аргумэнтам, які паспрыяў адмене рашэньня пра будаўніцтва. Але ў БССР ралі зусім ня мела пазітыўнага рэзанансу. Замест таго, каб зьвярнуць увагу на экалягічныя праблемы Беларусі, рэспубліканскае кіраўніцтва абвінавацiла нас у спробе анэксіраваць латышскія тэрыторыі. Зрэшты, пэўны станоўчы момант у гэтай рэакцыі ўсё ж быў. Да нас пачалі ставіцца сур"ёзна, і "Талака" атрымала памяшканьне. Зроблена гэта было дзеля кантролю і ўдушэньня ўсіх нашых задумаў у зародку, але з другога боку мы атрымалі магчымасьць працаваць з адносным камфортам.

У кастрычніку 1987г. адбылася другая каардынацыйная нарада ў Полацку і,нарэшце, 29 сьнежня — І-ы Вальны Сойм.

Найбольш імклівы быў мінулы 1988г. Гэта-мітынг на пляцы Волі ў абарону Верхняга горада, які арганізавала "Талака". Пагромныя артыкулы пасьля гэтага мітынгу ў "Вячэрнім Мінску" яшчэ больш паспрыялі кансалідацыі.Улетку 1988г. — экалягічны мітынг у Гародні, і 19 чэрвеня — мітынг у Курапатах пад Менскам.Ліпень — стварэньне ініцыятыўнай групы Канфэдэрацыі Беларускіх Суполак, якому, дарэчы, таксама спадарожнічала міліцэйская прыгода. Потым — усім вядомыя падзеі 19 і 30 кастрычніка. Колькі дзён таму зьявіліся першыя нумары маладзёжных безцэнзурных выданьняў: "Студэнцкая думка"Сьвітанку, "Кантроль" Тутэйшых.

Бось найкарацейшая гісторыя маладзёжнага руху. З такім запасам мы прыйшлі на гэты Вальны Сойм.

ВЫПУСК РЫХТАВАЛІ: А.СЕМУХА, В. АНДРЭЕЎ